

1-расм. Шарқ мевахўри капалаги (1), ва куртлари (2).

Куртлар озикланишни тамомлагач дарахтларнинг таналаридан пастга тушиб, пиллага киради, қишлаётган куртларнинг пилласи ёзги куртларнинг пилласига қараганда зичроқ бўлади. Ёзги куртлар пилла ўрагандан кейин тез орада ғумбакка айланади.

Ёзги куртларнинг ғумбак даври 7-13 кун давом этади, қишлаб чиққан куртларнинг ғумбаклари эса камида 17 кунда этилади. Шарқ мева курти тарқалган турли жойларда йилига 3-5 насл беради.

Ушбу зараркунандага қарши курашда ташкилий ҳўжалик

ва агротехник чора – тадбирларини ўз вақтида ўтказиш, зараркунандани қишлоқдан чиқишини олдини олиш лозим.

Шарқ мева куртининг эрта баҳор ривожланиш муддатларини белгилаш учун феромон тутқичлардан фойдаланиш юқори самара беради. Бу эса зараркунандага қарши кураш муддатларини ўз вақтида белгилаб бериш учун хизмат қилади. Феромон тутқичлар мевали дарахтларнинг гуллаш даврида ўрта қисмига илиб чиқилади ва ҳар куни назорат қилиб борилади.

Зараркунанданинг ушбу тутқичга капалаклари тўшиб бошлагандан 3 – 4 кундан кейин, тухумларига қарши махсус боғ трихограммасини ҳар бир авлодига қарши 3 марта 4-5 кун оралатиб тарқатиш тавсия этилади.

Агар зараркунанданинг кўпайиши иқтисодий хавфли чегара мезонидан ошадиган бўлса, қуйидаги препаратлар тавсия этилади. Каратэ 5% ли эм.к. 0,4 – 0,8 л/га, Суми-альфа, 5% ли эм.к. 0,5 – 1,0 л/га, Фьюри 10% ли с.э.к. 0,25 л/га препаратларини ўз вақтида қўлланиладиган бўлса, боғдан юқори ҳосил олиш мумкин.

АДАБИЁТЛАР:

1. Шукуров Х ва бошқалар. Олма ва Шарқ мевахўридан ҳимоя қилишда такомиллашган ҳимоя қилиш тизими. Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. ТошДАУ. 7-8 май. 2015 й (295-296 бетлар).
2. Ўзбекистон республикаси қишлоқ ҳўжалигида ишлатиш учун рухсат этилган пестицидлар ва агрохимикатлар рўйхати. Тошкент- 2013 й.
3. Хўжаев Ш.Т. Ўсимликларни зараркунандалардан уйғунлашган ҳимоя қилиш, ҳамда агротоксикология асослари, Т., «Наврўз» нашриёти 2014 (325 – 326 бетлар).
4. Очилов Р.О ва бошқалар. Мевали дарахтлар зараркунандалари ва касалликларини аниқлаш ҳамда уларга қарши кураш чоралари. Тошкент -2002 й (17 -19 бетлар).

УЎТ: 632.7: 632

ЎРГИМЧАКСИМОНЛИЛАР (*ARACHNIDA*) СИНФИГА ОИД ЎСИМЛИКХЎР КАНАЛАР ҲАҚИДА

Боқиева Мариямхон Бозоровна, магистр,
Носирова Зарифахон Ғуламжоновна, қ.х.ф.ф.д. (PhD), доцент,
ТошДАУ.

Турли маданий ва ёввойи ўсимликларда ўргимчаксимонлилар синфига оид майда ўргимчакканалар учраб, зиён келтириши мумкин.

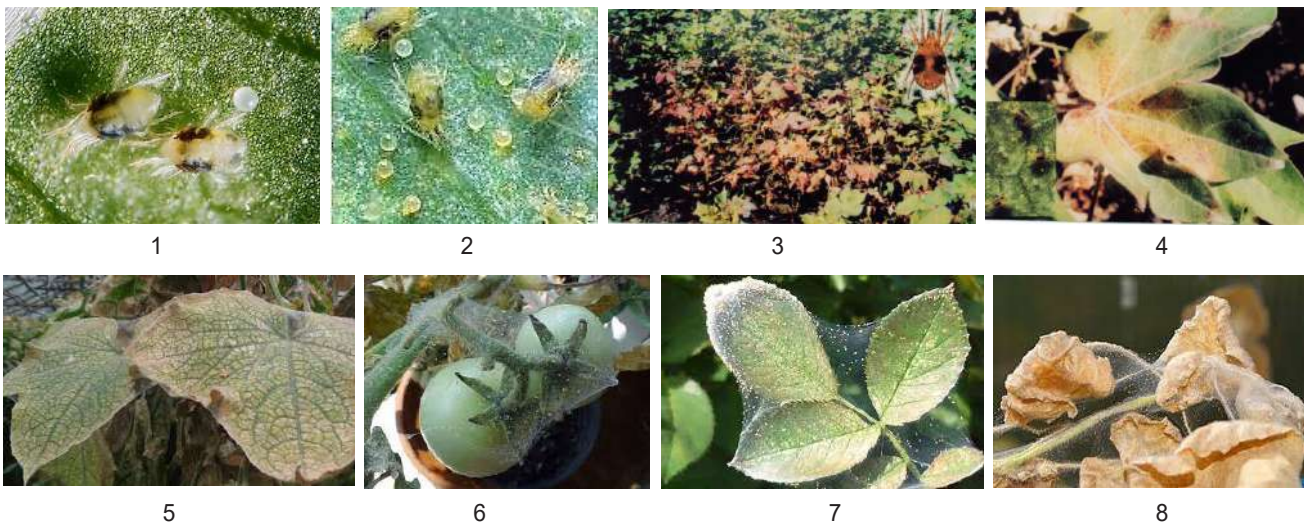
Энтомологик систематика фани нуқтаи назаридан ўргимчакканалар: каналар (*Acar*) туркуми, акариформ каналар (*Acariphormes*) – кенжа туркуми, ҳамда 8 оёқли (*Tetranychidae*) ва 4 оёқли (*Eriophyidae*) оилаларига бўлиниб кетади.

Саккиз оёқли ўргимчакканалар энг катта қисмини ташкил қилиб, буларнинг орасида кенг тарқалгани бу – космополит оддий ўргимчаккана (*Tetranychus urticae* Koch.)дир. Ўсимликларга ўргимчакларнинг асосан шу тури зарар келтирадиган бўлиб, уни барча маданий экинларда учратиш мумкин (1-расм). Мисол учун, Марказий Осиё мамлакатлари шароитида ғўзада фақат шу тур учраши қайд этилган (Яхонтов, 1953; Успенский, 1966 ва б.). Лекин, адабиётларда ғўзада ўргимчаккананинг 2 шакли мавжудлиги ҳақида хабарлар ҳам бор (Де-Милло, 1977). Бошқа барча паст бўйли ўсимликларда ҳам фақат шу тур учрайди. Аммо мевали ва манзарали дарахтларда ўргимчакканаларнинг бошқа турлари ҳам мавжудки, улар шакли ва ҳаёт кечириш хусусиятлари билан ажралиб турганда ҳам, озикланиш усули, зарари, кушандалари ва улар-

га қарши кураш воситалари билан бир-бирига ўхшаб кетади.

Булар қаторига тетранихиде (*Tetranychidae*) оиласига оид қуйидаги бир неча турлари: қизил мева канаси (*Panonychus ulmi* Koch.), қўнғир мева канаси (*Bryobia redikorzevi* Reck.), дўлана канаси (*Amphitetranychus viennensis* Zacher) ва бошқалар (Васильев, Лившиц, 1984) киради. Булардан оддий ўргимчаккана ҳамда дўлана каналари урчиган зотлар шаклида ҳазон ва пўстлоқлар остида қишлаб чиқса, қизил ва қўнғир мева каналари тухум шаклида қишлаб чиқади. Шунга қараб, мавсумда биринчи қарши кураш ўтказишнинг муддати ва воситалари ҳам бир-биридан фарқ қилади. Тухум шаклида қишлаб чиқадиганларга қарши баҳорда биринчи ишлов Ниссоран каби тухум ва личинкаларга қарши мўлжалланган акарицид-восита ёрдамида ўтказилади. Шу билан, мисол учун, ғўза ва мева боғидаги ўргимчакканаларга қарши ўтказиладиган ишловлар ҳам бир-биридан фарқ қилади.

Масаланинг иккинчи қисми икки жуфт (4-оёқли) каналарга тегишлидир. Буларнинг тури унча кўп бўлмай, улар жисмининг жуда майдалиги (15-20 марта катта қилиб кўрсатадиган лупалар остидагина кўринади), чўзилган сербўғинли эканлиги ва ниҳоятда тез кўпайиши билан ифодаланади (2-расм).

1-расм. Оддий ўргимчаккана ва унинг зарари:

1,2 – тухум ва етук зотлари, 3,4 – зарарланган ғўза уяси ва барги; 5 – зарарланган бодринг, 6 – помидор, 7 – атирғул барглари; 8 – кучли зарарланган новданинг қуриши.

2-расм. Помидор занг канаси ва унинг зарари:

1 – ривожланиш цикли, 2 – жуда катта қилиб кўрсатилган зотлари, 3 – кана билан зарарланган помидор мевалари, 4 – қурий бошлаган помидор ўсимлиги.

Икки жуфт тепага қараб турган оёқлари суз ҳаракатланишига ёрдам беради; бош қисмида яхши ривожланган санчиб-сўрувчи хелицералари мавжуд; тухум қўйиш орқали кўпаяди. Бу каналар олигофаг ҳисобланиб, маълум оилаларга оид ўсимликларгагина мослашган. Буларга помидор занг канаси (*Aculops lycopersici* Masee)ни мисол қилиб келтириш мумкин.

Бу зараркунанда фақат тоmatдошлар оиласига монанд ўсимликлар (томат, картошка, қалампир ва б.)га, аммо энг кўп помидор билан картошкага (Маматов, 1993; Сулаймонов, 1972; Хўжаев, 2019) зарар келтиради. Икки жуфт оёқли каналарнинг ҳар хил дарахтларга мослашган ўнлаб турлари мавжуд (Васильев, Левшиц, 1984). Буларнинг орасида Ўзбекистон шароитида кенг тарқалган шиш ҳосил қилувчи нок канаси (*Eriophyes pyri* Pgst.) алоҳида аҳамиятга эга. У билан нок дарахтининг новдаларининг, айниқса, уч тарафида ж-ойлашган барглари кучли зарарланади (3-расм).

Ҳимоя қилинмаган бундай барглаб қорайиб, секин-аста тўкилиб кетади. Кана ва нок ширинчаси билан бир йўла зарарланган дарахтлар август ойига бориб баргсизланиб хунук ҳолатга келиб қолиши ҳам мумкин.

Умуман олиб қараганда, оддий ўргимчаккана ҳамда 4оёқли *Acariphormes* оиласига мансуб каналарга қарши курашда республикамизда мавжуд ихтисослашган акарицидлардан самарали фойдаланиш мумкин. Булар қаторига қуйидагилар:

3-расм. Шиш ҳосил қилувчи нок канасининг новда учидagi барглари зарарлаши (Тошкент вил., 2019 й.)

Вертимек ва унинг аналоглари (0,4-0,45 л/га), Омайт – 1,0-1,5 кг(л)/га, Флумайт – 0,2 л/га, Химголд – 0,3-0,5 л/га ҳамда инсектицид-акарицидлар – Нурелл-Д – 1,5 л/га, Перфекто – 0,5 л/га ва бошқалар (Рўйхат, 2016) киради.

Ўргимчакканалар ҳар қандай агробиоценоз қатнашчиси сифатида ўсимликларга жиддий зиён етказиши мумкин бўлганлиги сабабли уларга нисбатан эътиборни сусайтирмаслик керак. Мўлжалдаги ҳосилни беками-кўст, сифатли қилиб етказишни мўлжаллаган деҳқону боғбон, фермеру ер эгаси уларни пухта ўрганиб, ўз вақтида ҳимоя чораларини қўриши зарур.

АДАБИЁТЛАР:

1. Васильев В.П., Лившиц И.З. Вредители плодовых культур. – Москва: Колос, 1984. – 398 с.
2. Де-Милло А.П. О необходимости учёта видовой принадлежности паутиных клещей при разработке системы защиты хлопчатника // Биоценологические основы интеграции в защите хлопчатника от вредителей (Мат.Всес.симп. 2-4.III.1977 г.). – Ленинград, 1977. – С. 73-75.
3. Маматов К.Ш. Биологические особенности развития ржавчинного клеща томатов (*Aculops lycopersici* Masee) и меры борьбы с ними в условиях Узбекистана. – Автореф. канд.дисс. – Ташкент: УЗНИИЗР, 1993. – 22 с.
4. Хўжаев Ш.Т. Умумий ва қишлоқ хўжалик энтомологияси ҳамда уйғунлашган ҳимоя қилиш тизимининг асослари (IV нашр). – Тошкент: Янги нашр, 2019. – 375 б.
5. Рўйхат. Ўзбекистонда ишлатиш учун рухсат этилган пестицидлар рўйхати. – Тошкент: Давлат кимё қўмитаси, 2016. – 383 б.

УЎТ: 634.21: 632.7: 632

ТУТ КЎЧАТЛАРИГА ШИРАЛАРНИНГ (APHIDIDAE) ЗАРАРИ

Носирова Зарифахон Ғуламжоновна,

қ.х.ф.ф.д. (PhD), доцент,

Норқизилов Лазизбек Олим ўғли,

магистрант,

Тошкент давлат аграр университети.

Аннотация: Мазкур ишда тут кўчатларига қарши шираларнинг келтирадиган зарари ва унга қарши курашиш бўйича олтинкўз энтомофагини қўллаб дала шароитида олиб борилган тажрибалар натижаларининг таҳлили келтирилган. Унга кўра, мазкур энтомофагнинг зараркунандага қарши курашда яхши самара бериши кузатилди.

Калим сўзлар: тут кўчатлари, ширалар, олтинкўз энтомофаги.

Аннотация: В работе представлен анализ результатов полевых опытов, проведенных по выявлению вредоносности тлей, а также борьбы с данными вредителями с применением энтомофага златоглазки. Показано, что данный энтомофаг является хорошим средством в борьбе с вредителями.

Ключевые слова: тутовые рассадники, тли, энтомофаг златоглазка.

Abstract: The analysis of experiences results carried out on the both revealing damage of aphids and fight against ones using lacewing entomophage has been presented. It has been shown that this entomophage is the good way in fight against of the studied pests.

Keywords: mulberry nurseries, aphids, lacewing entomophage.

Маълумки, ипакчилик тармоғида ҳосилдорлик озуқа заҳирасини таъминлаш билан боғлиқ. Бу масалани ҳал қилишнинг йўлларида бири муттасил равишда тут дарахтлари сонини кўпайтиришдир. Шу мақсадда юртимизда ҳар йили тут кўчатлари ўстирилиб, тутзорлар майдонлари кенгайтириб борилмоқда. Статистик маълумотларга кўра, агар 2017 йилда тутзорлар 25720 га ни ташкил қилган бўлса, бу кўрсаткич 2021 йилга келиб 54034 гектарга етган.

Шу билан бирга тут кўчатларига ҳам жиддий хавф туғдирувчи бир қанча зараркунандалар борки, улар янги тут кўчатлари барглари сўриб, тутзорлар кенгайтириш учун жиддий хавф бўлиб келмоқда [1-4]. Бу масаланинг жиддийлиги яна шундаки, мазкур зараркунанда ҳашаротлар ўсимликнинг ниҳол, яъни кўчат пайти осонгина унга путур етказди ва натижада кўчатлар ўсишдан орқада қолади ёки бутунлай қуриб қолади [5].

Шундай зараркунандалардан бири бу – шира (Aphididae) лардир [6]. Улар ишда юртимизда нисбатан хавфлироғи бу – қора шира (Muzus segasii) бўлиб, унинг морфологик белгилари, ривожланиш босқичлари ҳамда олма, нок, терак, топ, наъматак, катальпа ва бошқа турдаги мевали дарахт-

ларни зарарлаш даражаси, унга қарши кураш усулларини ўрганиш юзасидан сўнги пайтларда бир қатор тадқиқотлар олиб борилган [7].

Мазкур ишда қора шираларнинг тут кўчатларида ривожланиши, унга келтирадиган зарари ва унга қарши олтинкўз (lacewing) энтомофагидан фойдаланиб биологик усулда курашиш бўйича олиб борилган синов тажрибалари натижаларининг таҳлили келтирилган.

Тадқиқотлар 2020-2021 йй. мавсуми мобайнида Андижон вилояти, Пахтаобод туманида янги барпо қилинаётган тутзорлардаги тут кўчатлари қаторларида дала шароитида олиб борилди. Бунинг учун бир-биридан 700-800 м масофада жойлашган 4 хил вариантда тут кўчатлари экилган қаторлар танлаб олинди. Булардан биринчи вариантдаги кўчатлар мутлақо зараркунанда билан зарарланмаган, 2-вариантда ҳар бир кўчатда ўртача 10-20 тагача, 3- ва 4-вариантларда эса 50-60 тагача қора ширалар билан зарарланган тут кўчатлари танлаб олинди.

Тадқиқотларда кўчатларнинг зараркунанда таъсирида зарарланмаган кўчатларга нисбатан қай даражада орқада қолишини сифат жиҳатдан баҳолаш мақсадида ҳар 4 та